

Doç. Dr.
Yunus EMRE TANSÜ

Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat
Fakültesi, Tarih Bölümü,
ytansü@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6183-5302>

Y. Lisans Öğrencisi
Cesur ÖZÇÖREKÇİ

Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Tarih Bölümü,
cesur27@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4090-068X>

Eser Geçmişi / Article Past:

Başvuruda bulundu.
Applied
06/04/2020

Kabul edildi.
Accepted
17/05/2020

Araştırma Makalesi

DOI: <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.715056>

Research Paper

Orjinal Makale / Original Paper

Ahrâr Fırkası

Ahrâr Party

Öz

Türk siyasi hayatında, II. Meşrutiyetin ilanı ile beraber geri dönüşü olmayan demokratikleşme gerçekleşmiş ve çok partili hayata geçişin adımları atılmıştır. Siyasal tarihimiz açısından üzerinde pek durulmayan bu dönemin, ilk çok partili dönem olduğunu ifade edebiliriz. Türk siyasi hayatı, demokratikleşme yolunda Sened-i İttifak, Tanzimat Fermanı, I. Meşrutiyet, II. Meşrutiyet gibi evrelerden geçmiştir. II. Meşrutiyetin (1908) ilanından sonra, Ahrâr Fırkası, Fedakaran-ı Millet Cemiyeti, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti, Mu'tedil Hürriyet Perveran Cemiyeti, Osmanlı Islahat-ı Esasiye Fırkası, Osmanlı Demokrat Fırkası Osmanlı Sosyalist Fırkası gibi cemiyet ve partiler kurulmuştur. Osmanlı'nın ilk muhalefet partisi olan Ahrâr Fırkası, Türk siyasi hayatında bir öncülük üstlenmiştir. Bu parti, İttihat ve Terakki Partisi'nin karşısında, muhalefet merkezi oluşturmuştur. II. Meşrutiyet ilan edildikten sonra, Ahrâr Fırkası, yenilik ve farklılıklarına rağmen İttihat ve Terakki Partisi karşısında, varlığını sürdürememiştir. 31 Mart'ın yarattığı kargaşa ve şiddet ortamı ile divan-ı harp davaları neticesinde oluşan olumsuz hava Fırka'nın bir yılını bile doldurmadan tarih kitaplarındaki yerini almasına sebep olmuştur.

Bu çalışmanın ana konusu çok partili Türk siyasi hayatının ilk muhalefet partisi Ahrâr Fırkası ve yukarıda verilen diğer fırka ve cemiyetlerin kurulmasına yol açan II.

* Bu makale, 3-5 Nisan tarihleri arasında Gaziantep'te düzenlenen 5. Uluslararası GAP Sosyal Bilimler Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur.

ATIF: TANSÜ Yunus Emre, ÖZÇÖREKÇİ Cesur, "Ahrâr Fırkası", **Tarih ve Gelecek Dergisi**, 6/2 (Haziran 2020), s. (232-242)

CITE: TANSÜ Yunus Emre, ÖZÇÖREKÇİ Cesur, "Ahrâr Party", **Journal of History and Future**, 6/2 (June 2020), pp. (232-242)

Meşrutiyete de değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: İktidar, Muhalefet, Osmanlıcılık, Ahrâr Partisi, İttihat ve Terakki Partisi

Abstract

In Turkish political life, irreversible democratization took place with the declaration of the Second Constitutional Monarchy and work began for the transition to multi-party life. We can say that this period, which is not emphasized in terms of our Turkish political history, is the first multi-party period. Turkish political life, on the path of democratization, Charter of Alliance, The Hatt-i Sharif of Gülhane, The First Constitutional Monarchy, Second Constitutional Monarchy, It has passed through stages such as. After the declaration of the Second Constitutional Monarchy (1908), societies and parties such as Ahrâr Community, Devoted to the Nation Community, Union Muhammad Community, Moderate Liberty Protector Commnutiy, Ottomon Reform Constitutional Party, Ottomon Democrat Party and Ottomon Socialist Party were established. Ahrâr Party, the first opposition party of the Ottoman Empire, was a pioneer in Turkish political life. This party was formed an opposition center against the Committee of Union and Progress Party. After the Committee of Union and Progress declared the Second Constitutional Monarchy, despite its innovations and differences, the Ahrâr Party did not survive against the Committee of Union and Progress Party. Nevertheless, The turmoil created by March 31 and the violent atmosphere and the negative atmosphere caused by court trial wars caused the Party to take its place in history books.

The main subject of this study is the first opposition party of the multi-party Turkish political life, the Ahrâr Fırkası, and the other the second Constitutional Monarchy will also be mentioned.

Keywords: Ottoman State, Ottomanism, Ahrâr Party, Union and Progress Party, Power, Opposition

Giriş

Demokrasi anlayışının zaman içerisinde toplumdan topluma farklılaştığı içeriğinin değiştiğini söylemek mümkündür. Geçmişten günümüze şartlar ne kadar değişirse değişsin, toplumlar ne kadar gelişirse gelişsin, demokrasi ve siyasal anlayışlarının en önemli kriteri seçim uygulamaları ve sistemleridir.

Sened-i ittifak Tanzimat I.ve II. Meşrutiyet denemeleri de Türk demokrasi hayatının en önemli dönemleri kabul edilmektedir. Osmanlı devleti kuruluşundan 23 Aralık 1876'ya kadar mutlakiyet ile yönetilmiştir I. Meşrutiyetin ilanı ile anayasalı devletler arasına katılmış olmasına rağmen, Padişah Kanun-i Esasî'nin verdiği yetkiyle meclisi süresiz tatil etmiştir. Demokrasiye geçiş ve çok partili sistemi 24 Temmuz 1908'de meşrutiyetin ikinci kez ilan edilmesi ile uygulanmaya fırsat bulmuş ve yeni bir döneme başlamıştır. Artık ülke monarşi

ile değil kısmen de olsa demokrasi ile yönetilecektir.

II. Meşrutiyetin ilanı ile Türk siyasi hayatı geri dönüşü olmayan demokratikleşme ve çok partili hayata geçişin adımları atılmıştır. Siyasal tarihimiz açısından üzerinde pek durulmayan bu dönemin ilk çok partili dönem olduğunu ifade edebiliriz. II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi ile birlikte kurulan partilerden bazıları şunlardır; Fedakâran-ı Millet Cemiyeti, Osmanlı Ahrâr Fırkası, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti, Mu'tedil Hürriyetperveran Cemiyeti, Osmanlı Islahat-ı Esasiye Fırkası, Heyet-i Müttefika-i Osmaniye Fırkası, Osmanlı Demokrat Fırkası, Osmanlı Sosyalist Fırkası, Ahali Fırkası, Hürriyet ve İtilaf Fırkası¹

1. II. Meşrutiyet'in İlanı Sonrasında Kurulan Parti ve Cemiyetler

Genç Osmanlılar 1865'te İstanbul'da Genç Osmanlı Cemiyeti'ni kurarak isimlerini duyurmuşlardır. Şinasî, Namık Kemâl, Ali Suavî, Ziya Paşa, Agâh Efendi bu çatı altında, bütün ayrılıklarına rağmen padişahın mutlak otoritelerine karşı ilk muhalefeti teşkil etmişlerdir.²

II. Abdülhamit'in 33 yıllık saltanatında Jön Türk hareketi kuvvetlenmiş 1908 yılının temmuz ayında Rumeli'de sultana karşı isyan harekâtı başlamıştır. II. Abdülhamit 23 Temmuz 1908 tarihinde meşrutiyet yönetimini ikinci defa ilan etmek zorunda kalmıştır. 1876 Anayasasının tekrar yürürlüğe girmesi ile sansür kaldırılır ve imparatorluğun bütün cemaatlerini ve çok çeşitli fikirlerini temsil eden gazete ve dergiler, coşkulu halkın merakını tatmin etmek için piyasaya akıverdi. Jön Türkler 'in çeşitli hiziplerinin yanı sıra, belli başlı dini ve etnik cemaatlerin Müslüman, Rum, Ermeni ve Yahudi önderlerince yeni rejimi desteklemek için kitle gösterileri örgütlendi.³

Mutlakiyetçi düzenle birlikte bu düzenin ayrılmaz parçası olan baskıcı kurum ve yasakların çöküşü karşısında halkın göstermiş olduğu büyük sevinç 1908 Devrimindeki halk unsurunu göstermesi bakımından son derece önemlidir.⁴

II. Meşrutiyetin ilanı sadece örgütlenmiş askerler ile İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarının değil halkın da mutlakiyet yönetiminden rahatsızlığını göstermesi ve doğrudan olaylara müdahil olması açısından Türk siyasi tarihinde önemli bir yer tutmaktadır.

1.1. Fedakâran-ı Millet Cemiyeti

Fedekâran-ı Millet Cemiyeti, II. Meşrutiyet döneminde payitahttan sürülen yahut firar edenler tarafından kurulmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden bekledikleri ilgiyi göremeyen, hürriyetin ilanında kendi rollerinin küçümsendiğini ve meşrutiyetin ilanından sonra hak etmeyen kişilerin de hürriyet kahramanı olarak ortaya çıktığını düşünen sürgün ve firariler, siyasal örgütlenmeye çalışmış ve Hukuku Umumiye adında bir gazete yayınlamaya başlamışlardır.⁵

1 Hayta, Necdet-Ünal, Uğur, Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri, 2010 s.198.

2 Kızıltan Yılmaz Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi 2006 s.254

3 Ahmad Faroz Modern Türkiyenin Oluşumu (Çev. Alogan Yavuz) 1995 s.51

4 Kansu Aykut 1908 Devrimi (Çev. Erbal Ayda)1995 s.158

5 Kuran Ahmet Bedevi İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler 2000 s.323

Cemiyetin kesin kuruluş tarihi hakkında kesin bir malumat bulunmamaktadır o günkü durum içerisinde cemiyetlerin kurulmasına ilişkin belirleyici bir yasa bulunmamaktadır ve cemiyet meşrutiyetin ilanından sonra bir yasaya bağlı olmaksızın kurulmuş cemiyetler kanunu ise 16 Ocak 1909 tarihinde çıkarılmıştır.⁶

Fedakâran-ı Millet Cemiyeti, Meşrutiyetin ilanı konusunda kendi dışındaki örgüt veya kişilerin katkılarını görmezden gelen İttihat ve Terakki Cemiyeti ile zıt görüşe sahiptir. Meşrutiyetin ilanında sürgün ve kaçakların büyük ölçüde rolü vardır. Fedakâran-ı Millet Cemiyeti'nin temel politikası, sürgün ve kaçakların "hak arama" mücadelelerinde onlara destek olarak, istibdat döneminde kaybettiklerini geri kazanmalarını sağlamak ve aralarındaki dayanışmayı artırmaktır.⁷

1.2. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti

Muhammed'ci birlik anlamına gelen 31 Mart olayından on gün önce Ayasofya Camii de okunan mevlitten sonra Derviş Vahdeti tarafından kuruluşu açıklanmış olan fırka.⁸

Fırka kuruluşundan itibaren, daha çok dini duygularla hareket eden bir yapı sergilemiştir. Vahdeti muhalefetin dinci tarafında olan bir kişilikti üstünkörü birtakım dini bilgiler edinmiş Kıbrıslı bir hafızdır. Küçüklüğü sefalet içerisinde geçmiş olsa da bir iki aylığına geldiği İstanbul'da gözü açılmış memleketine dönüşte İngilizce öğrenmiş Dreyfus'dan, Zola'dan, Darwin'den bahsedebilecek kadar batı âlimleri hakkında bilgi sahibidir.⁹

Fırka 1908 seçimlerinden sonra kurulmuştur 31 Mart olaylarından sonra kapanmış, herhangi bir seçimle de ilişkisi olmamıştır.¹⁰

1.3. Mu'tedil Hürriyetperveran Fırkası

İlimli liberaller anlamına gelen Meşrutiyet parlamentosu içerisinde kurulmuş olan ilk siyasal partidir. Kurucularından bazıları şunlardır; Berat Meb'usu İsmail Kemal Bey, Haleb Meb'usu Nafi Paşa, Kerbela Meb'usu Mehdi beylerdir. Hürriyet ve İtilaf Fırkasına katılarak varlığına son verilmiştir.¹¹

31 Mart olaylarından sonra Âhrar fırkasının, etkisizleşmesi üzerine bir muhalefet Fırkası oluşturmak kaçınılmaz hale gelmiştir bu alandaki çalışmaların neticesi olan fırka 1909 da kurulduğu için 1908 seçimlerine katılamamış olmasına rağmen üyeleri 1908 seçimlerinde seçilmiş olan mebuslardan oluşmaktadır. Fırkanın, doğrudan bir yayın organı olmamakla beraber yayınlanan pek çok gazete tarafından desteklenmiştir.¹²

Fırkanın, siyasal programını Osmanlılık üzerine şekillendirilmiş olup imparatorlukta tüm etnik, dini gruplara eşitlik istemektedir.

6 Toprak Zafer 1909 Cemiyetler Kanunu Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi 1985 s.207

7 Kerimoğlu Hasan Taner 2. Meşrutiyetin İlk Yıllarında Sürgün ve Firariler sorunu ve fedekaran- Millet Cemiyeti 2007 s.137-138

8 Tunaya Tarık Zafer Türkiye'de Siyasi Partiler 2.Meşrutiyet Dönemi 1988 s.183

9 Akşin Sina 31 Mart Olayı 1972 s.39-40

10 Tunaya a.g.e. s.184

11 Tunaya a.g.e. s.207-213

12 Kaan Oğuz 2. Meşrutiyet Döneminde Muhalefet: Ahrar Fırkası 2008 s.103-104

1.4. Osmanlı Islahat-ı Esasiye Fırkası

Stockholm sefiri Şerif Bey'e bağlı bir harekât olmuş İttihat ve Terakki üyesi Şerif Bey'in kendisine talep ettiği Londra sefirliğinin verilmeyişi üzerine bu muhalif harekâta girişmiş hayati tehlikesi bulunduğunu düşünerek gittiği Fransa'daki radikallerden etkilenerek yurt dışında kurulan bir siyasi oluşum olmuştur. Ülke dışında Şerif Bey'in maddi kaynaklarından ve çevresinden faydalanan Islahatçılar, İttihat ve Terakkiye karşı serbest ve sert bir muhalefete girmiş olsalar da sınırlı sayıları dolayısıyla Bab-ı âli baskınından kaçan Hürriyet ve itilafçılarla birleşmişlerdir.¹³

Fırka İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin otoriter rejimine şiddetli eleştiriler yapmış varlığını yurt dışında devam ettirmiştir. Parlamento içerisinde bilinen bir mebusu bulunmasa da meclis içerisinde sık sık adından söz ettirmiştir. Fırka 1913 Ağustos ayına kadar siyasi varlığını devam ettirmiş ve bu tarihten itibaren Hürriyet ve İtilaf Fırkasına katılmıştır.¹⁴

1.5. Heyet-i Müttefika-i Osmaniye Fırkası

31 Mart olaylarının ilk gününde yayınlanmış Âhrar Fırkasının görüşlerini yayınladığı Osmanlı gazetesinin partiler arası bir koalisyon önerisidir siyasi bir programı vardır kurucuları arasında dernek ve gazeteler vardır. Vatanın selameti, adaletin, asayişin, din kardeşliğinin sürekliliği açısından bütün Osmanlıları işbirliği yapmak için bir çatı altında toplanmaya davet etmektedir.¹⁵

1.6. Osmanlı Demokrat Fırkası (Fırka-i İbad)

Osmanlı Demokrat Fırkası cemiyeti adı ile tescil edilmiş olan Fırka İttihat ve Terakki'nin oluşturduğu olumsuz havadan yararlanmak istemiştir.

Fırka'nın kuruluş çalışmaları 1908 Temmuz'unda başlamış ve 6 Şubat 1909 tarihinde resmen kurulmuştur. Fırka'nın kurucuları, Dr. Abdullah Cevdet, Dr. İbrahim Temo, Dr. Rıza Abut, Pertev Tevfik, Fuat Şükrü, Giritli Ali, İbrahim Naci, Yenişehirli Salih ve Ser Makinist Rıza Beylerdir.¹⁶

1908 seçimlerine katılmayan Fırka kurucularından olan Fuat Şükrü (Dilbilen) Bey tarafından İstanbul'dan aday olmak sureti ile temsil edilse de başarı sağlayamamıştır.

Fırka'nın gazeteleri İstanbul'da Türkiye, İzmir'de Feryat, Manastır'da Hukuk-u İbad ve Halep'te Ahali gazeteleridir. Ancak Cemiyet'in baskıları neticesinde sık sık gazeteleri kapatılmış ve yeni isimler etrafında yayın hayatlarını sürdürmüşlerdir.¹⁷

Demokrat Fırka 1911'de Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na katılmış bu birleşmeden önce bir kısım üyeler Osmanlı Sosyalist Fırkası'na katılmışlardır.¹⁸

13 Tunaya a.g.e. s. 219-225

14 Kaan A.g.e. s.105

15 Tunaya a.g.e. s.206-207

16 Kaan a.g.e s. 100

17 Tunaya a.g.e. s.209-210

18 Tunaya a.g.e. s.173-178

1.7. Osmanlı Sosyalist Fırkası

Osmanlı parlamenter sistemi içerisinde sosyalist isimle kurulan ilk partidir. Fırkanın kurulu tam olarak bilinmemektedir. Tuna'ya gün belirtmeksizin Eylül 1326 olarak vermektedir.¹⁹ Örgütlü şekilde ilk defa Osmanlı imparatorluğu tebaası Türk-Müslüman unsura sosyalizmi tanıtmak ve yaygınlaştırmaktır. Osmanlı aydınlarına çok yabancı olmayan bu akımla birlikte kapitalizm, kolektivizm, işçi sınıfı, sömürü gibi kavramlarında tanıtılmasıdır.²⁰

Hürriyet ve itilaf partisine katılmayan ve hükümetçe de kapatılmayan Fırka kendiliğinden işlevselliğini kaybetse de mensuplarının Hürriyet ve itilaf partisine katıldıkları öngörülmektedir. Osmanlı' da sosyalizm düşüncesine katkısı bulunmamış, ara sıra ortaya çıkarak İttihatçıları kızdırmaktan öteye geçememiştir.²¹

1.8. Ahali Fırkası

Ahali Fırkası 21 Şubat 1910 (8 Şubat 1325) tarihinde İstanbul'da kurulmuştur. Kurucuları Gümülcine Mebusu İsmail Bey, Karesi Mebusu Vasfi, Konya Mebusu, Zeynel ağabeydin, Tokat Mebusu Mustafa Sabri, Karahisar Mebusu Ömer Feyzi ve diğer bazı şahıslardır. Fırka Gümülcine Mebusu İsmail Bey önderliğinde kurulmuş ve bu şahıs başkanlığında siyasal hayatta yerini almıştır.²²

Ahali Fırkası parlamento içinde kurulmuş bir firkadır. İttihat ve Terakki'den ayrılan bir grup tarafından iki genel seçim arası kurulmuş ve 1911 yılına kadar çalışmalar yapmıştır. Kendi siyasal programı ve dâhili nizamnamesi bulunmaktadır. 1911 yılına kadar bağımsız çalıştıktan sonra bu yıl kurulan Hürriyet ve İtilaf firkasına katılmıştır.²³

1.9. Hürriyet ve İtilaf Fırkası

Hürriyet ve İtilaf Fırkası 21 Kasım 1911 (8 Teşrin-i Sani 1327) tarihinde kurulmuştur. Kurucuları İsmail Hakkı Paşa (Amasya Mebusu), Dr. Dagavaryan (Sivas Mebusu), Mustafa Sabri Efendi (Tokat Mebusu), Abdülhamit Zöhravi Efendi (Hama Mebusu), Vulsetrinli Hasan Bey (Piriştine Mebusu), Dr. Rıza Nur (Sinop Mebusu), Damat Ferit ve Müşir Paşalar (Ayan Meclisi Azaları), Sadık Bey ve Tahir Hayrettin Bey'dir.²⁴

Fırkanın yapısı Ahrâr Fırkası, Sosyalist Fırka, Demokrat Fırkadan katılımlar ile teşekkül etmiş bu kadar geniş ve farklı düşüncedeki insanların bir araya gelmesi ile oluşan fırka İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, politikalarına karşı sert bir muhalefet sergilemiştir. II. Meşrutiyet Döneminde, Hürriyet ve İtilaf Fırkası kurulduktan sonra çok geniş bir temel bulmuştur.

19 Tunaya Rumi Takvimi esas olarak vermiştir bu tarihi Bknz Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt 1, s.278.

20 Temür Haydar Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi 2017 s.243

21 Tunaya a.g.e s. 247-255

22 Kaan a.g.e s.105-106

23 Tunaya a.g.e. s.234-241

24 Kaan a.g.e S.107-108

İttihat ve Terakki karşıtlığının oluşturduğu bu temel yoğun bir muhalefet yaratmıştır. İttihat ve Terakki'ye kesin bir 'darbe-i helâk' indirilmek amaçlanmıştır.²⁵ Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Meşrutiyet döneminin en büyük ve en güçlü muhalefet partisi olmuştur. İttihat ve Terakki'nin yönetimdeki ağırlığını günden güne artırması ile muhaliflerin toplandıkları bir yapı olmuştur. Çekirdek kısmını parlamento içinden Hürriyetpervan ve Ahali Fırkası oluşturmakla beraber Fırka'nın, karışık yapısı ideolojik ve herhangi bir sosyal sınıfa dayanmayışının, doğal sonucu olarak çözümler ilk olarak yönetim kısmında başlamıştır.

Mahmut Şevket Paşa suikastından sonra kendini kapatma yahut hükümetçe fesih kararı bulunmasa da 1913'ten itibaren herhangi bir vilayette faaliyetine rastlanmamıştır.²⁶

2. İttihat Terakki Cemiyeti ve Âhrar Fırkası

Ahrâr Fırkası kuruluş yeri: 14 EYLÜL 1908'de Bab-ı Âli caddesi, Hilal Matbaası'nın özel dairesinde kurulmuştur

Ahrâr Fırkası kurucuları: Nurettin Ferruh, Ahmet Fazlı, Kıbrıslı Tevfik, Nazım ve Şevket Beyler, Celalettin Arif, Mahir Sait Beyler

Ahrâr Fırkası Yönetim Kurulu: Umumi Kâtip: Nurettin Ferruh Bey Muhasip aza: Celalettin Arif Bey

Ahrâr Fırkası diğer üyeler: Mahir Sait, Kıbrıslı Şevket, Ahmet Paşa.²⁷

Ahrâr Fırkası'nın genel prensipleri Prens Sebahattin Bey'in Fransa'da oluşturduğu Âdem-i Merkezîyet ve Teşebbüs-i Şahsi fikirleri çerçevesinde şekillenmiştir. Prens Sebahattin II. Abdülhamit'in kız kardeşi Seniha Sultan ile Damat Mahmut Paşanın oğludur.²⁸

Avrupa'da kendisine saygınlık kazandıracığı umudu ile Prens unvanını kullanmaktadır, çünkü Osmanlıda baba soyu geçerlidir bu yüzden kendisi Sultanzade'dir.

Prens'in Avrupa'ya geçişi babası Mahmut Paşa'nın adliye nazırlığından el çektilmesi üzerine başlayan süreçte eniştesi II. Abdülhamit ile arasının açılması ile başlar. Mahmut Paşa görevden azledilince inzivaya çekilmiş ve oğulları Sebahattin ile Lütfullah Beylerin eğitimi ile ilgilenmeye başlamıştır. Mahmut Paşa'nın muhalifleri Avrupa'ya geçişlerini Sultan Abdülhamit'ten istenen Bağdat demiryolu imtiyazlarına bağlamaya çalışmışlarsa da Abdülhamit'le arasının düzelmemesi sebebi Mahmut Paşa ve oğullarının Avrupa'ya geçmesiyle neticelenmiştir.²⁹

Prens Sebahattin Avrupa'da geçirdiği zaman içerisinde sekreteri Joseph Denais, La Turquie Nouvelle et l'Ancien Regime adlı eserinde Sebahattin Bey'in etkisi altında kaldığı düşünceleri şöyle sıralıyor. Haeckel, Fouille, Le Play ve Edmond Demolins, Büchner.³⁰ Edmond Demolins'in Anglo "Saksonların Üstünlüğü Neden İleri Geliyor?" adlı kitabı üzerinde derin izler bırakmıştır. Bu kitap Sebahattin'in benimsediği Doğu,

25 Kayalı Kurtuluş Hürriyet ve İtilaf Talimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi 1985 s.1438-1439

26 Tunaya a.g.e s.263-283

27 Tunaya a.g.e s.142

28 Kuran a.g.e s. 82

29 Kuran a.g.e. s.82-85

30 Mardin Şerif Jön Türklerin Siyasi Fikrileri 1983 s.294-302

Batı görüşünü dile getirmektedir. Prens Sebahattin Edmond Demolins ile kişisel dostluk kurmuş söylenildiğine göre çalışmalarına maddi destek sağlamış ve bu görüşü Osmanlı toplumunun çağdaşlaşma sorununa uyarlamıştır. Sebahattin'in amacı II. Abdülhamit'i devirmek değil Osmanlı toplumunu Batılılaştırmaktır.³¹ Prens Sabahattin bir yazısında fikrinin gayesini şöyle özetlemektedir: “Hükümetle milleti yekdiğerine muarız iki kuvvet olmaktan kurtarmaktır”.³²

Prens Sabahattin babasının ölümü üzerine 25 Ağustos 1908'de İstanbul'a dönmüş yanında Avrupa'dan Âdem-i merkeziyet (Tek merkez yokluğu) Teşebbüs-i şahsi (Kişisel girişim) Meşrutiyet (Şartlı yönetim) ve Âdem-i Merkeziyet (tek merkez yokluğu) gibi fikirlerini de getirmiştir.³³ Prens Sabahattin Bey'e göre Meşrutiyet'in ilanı Osmanlı Devleti'nin ömrünün uzatılması için yeterli bir koşul değildir. Ona göre, imparatorluğun kuvvetlenmesi için idari mekanizmanın merkeziyetçilikten, Âdem-i Merkeziyetçiliğe kayması ve etnik-dini unsurların müşterek taleplerinin ortak noktası bulunarak bir Milletler Camiası oluşturmaktır.³⁴

Prens Sabahattin Bey ve arkadaşları Teşebbüs-ü Şahsi ve Âdem-i Merkeziyet Cemiyeti'nin hedeflerini düşüncelerini ve programlarını Terakki gazetesi vasıtasıyla anlatmaya çalışmışlardır. Terakki gazetesinin ilk sayısında Teşebbüs-ü Şahsi ve Âdem-i Merkeziyet Cemiyeti'nin amaçları dört maddede toplanmıştır.

“1-Hürriyet-i şahsiye ve saadet-i ictimaiyeyi talim eden fenni ictimain vatandaşlarımız arasında tamim. Kitaphane-i ictimaideki anasır-ı mühimmenin lisanımıza nakli.

2-Anâsır-ı muhtelif-i Osmaniye arasındaki ihtilafın tedricen îtilâfa tahvili.

3-Memâlik-i mütemeddinede hukuk-u Osmaniyyenin müdafaası ve Türklük lehinde devamlı bir cerayan-ı fikrî tevlidi.

4-Memleketin nukat-ı lazimesinde teşkilat-ı muntazama ihdası”.³⁵

Ahrâr Fırkası, işte bu görüşler üzerine şekillenmiş İttihat ve Terakki karşısında bir ağırlık merkezi olarak kurulmuş Prens Sebahattin kendisine teklif edilen fırka başkanlığını kabul etmemiştir³⁶.

Ahrâr Fırkası'nın 1 giriş 25 maddeden oluşan programı ciddi bir inceleme ve araştırmanın ürünüdür. Programı Fırka kurucularından Nurettin Ferruh Bey'in kaleminden çıkmıştır. Program Avrupa'nın liberal parti programlarının Türkçeye çevrilerek incelenmesi sonucu hazırlanmıştır.³⁷

Parti programının giriş kısmında Ahrâr Fırkasının faaliyet sahası şu şekilde ilan edilmektedir;

31 Berkes Niyazi Türkiyede Çağdaşlaşma 2012 s.396

32 Mardin a.g.e s.302

33 Yalçın Hüseyin Cahit Siyasi Anılarım 2000 s.76

34 Kaan a.g.e s.114-115

35 Kaan a.g.e s.115

36 Kılıç, Murat, Türk Siyasal Hayatında Muhalif Bir İsim ve Hareket: Prens Sabahattin ve Mesleki İctima, 2010, s.10

37 Seyitdanlıoğlu Mehmet Liberal Düşünce Dergisi 1997 s.103

‘İnsanlar hür ve hukuk-ı beşer nokta-i nazarından müsavi olarak doğduklarından aharın hukukuna tecavüz etmemek şartıyla hürriyet, hakk-ı temellük, emniyet, huzur-u kanuna mutavaat, asayiş-i umumiyi muhil olmayan ef'al ve harekâta serbest, serbest-i kelam, serbesti-i matbuat, serbesti-ticaret, serbesti-i muhaberat, serbesti-i vicdan, serbesti-i seyahat, serbesti-i tedrisat, serbesti-i müşareket, serbesti-i içtima, masuniyet-i mesakin gibi hukuk-ı umumiyeye maliktirler’.³⁸

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yapısı dikkatle incelendiğinde bu örgütü şekillendiren belli bir hedefe yönlendirenlerin bir takım belirli özellikleri vardır bunlar Türklük, gençlik, eğitimden geçmiş olmak ve idareci zümresine dâhil olmak son dönemlerinde özellikle Harbiyeli subayların ağır bastığı görülmektedir.³⁹ Ahrâr Fırkası, İttihat ve Terakki'nin görüntüsünün aksine içinde bulundurduğu Arap, Rum, Ermeni, Arnavut mebuslarla kozmopolit bir yapı görüntüsündedir. Arz ettiği bu önem itibari ile Türk olmayanları pesinden sürükleme ihtimali ile İttihat ve Terakkinin öfkesini üstüne çekmiştir.

1908 Genel seçimleri siyasi tarihimizde önemli bir yer tutmaktadır teşkilatlanmasını tamamlayamadan bu seçimlere katılmak zorunda kalmıştır. İttihat ve Terakkinin siyasi baskıları daha da artmış 31 Mart olayı sonucunda Divan-i Örfide yargılanan Âhrar Fırkası mensuplar basta Prens Sabahattin olmak üzere kurucu üyeleri taraftarları Avrupa'ya gitmişlerdir.⁴⁰ Bu gelişmelerin ardından Fırka'nın siyasi hayata dönmeye yönelik bir takım çalışmaları olsa da neticesiz kalmıştır.

Mutedil Hürriyetperveran Fırkası'nın reisi konumunda olan İsmail Kemal Beyefendi'nin bir gazete muhabirine yapmış olduğu beyanlarında “Reisi bulunduğu Ahrâr Fırkası'nın fesh ve lağv edildiği” belirtilmiştir. İsmail Kemal Bey devam eden beyanlarında Ahrâr Fırkası'nın siyasi programının zamana uygun olarak yeniden düzenlenerek, Fırka-i Ahrâr'ın Mutedil Hürriyet Perveran'a katıldığını ettiğini ifade etmiş ve yeni bir programın hazırlandığını söylemiştir.⁴¹

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğunun son yüz yılı sosyal ve siyasal açıdan çok büyük değişiklere uğradığı bir zaman dilimi olmuştur. Bu dönemde Osmanlıcılık, Batılıcılık, Turancılık, İslamcılık gibi siyasi düşünceler yayılma ve kendilerini ifade edebilme imkânına sahip olmuşlardır. Muhalefet amacı güden Osmanlı aydınları Jön Türkler gibi fikirlerini ifade edebilmek için imparatorluk topraklarını terk etmişler. Fakat ülkede askeri okullar ile tıbbiyelilerin oluşturduğu muhalefet meşrutiyetin ansızın ilan ile ülke içerisinde daha etkince güçlü konuma gelmişlerdir. İçeride oluşan bu muhalefetin başlıca aktörü İttihat ve Terakki Cemiyeti'dir. Meşrutiyetin getirdiği yeni ortamda ilk etapta rakipsiz görünen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin karşısına kimse çıkmazken olayların durulması ile birlikte ilk muhalefet çalışmaları da kendini göstermeye başlamıştır. Bu çalışmaların ilk ürünü Prens Sabahattin'in fikirleri etrafında teşekkül eden Osmanlı siyasal hayatının ilk resmi muhalefet partisi olan Âhrar Fırkası olarak karşımıza çıkmaktadır.

38 Seyitdanlıoğlu a.g.e s.105

39 Akşin a.g.e s.18

40 Kuran a.g.e s.255

41 Tunaya a.g.e s.203-204

Ahrâr Fırkası'nın ortaya çıkması Osmanlı siyasi hayatında muhalefet kültürünün yaratılmasına büyük bir katkıda bulunmuştur. Ahrâr parti programı itibari ile halka daha yakındır. İmparatorluğun başarısını Osmanlıcılıkta görmektedir bu yönüyle İttihat ve Terakki'den memnun olmayan Müslüman ve Gayr-ı Müslimleri tek çatı altında toplamayı başaramış, halka inmiş ve tabanını kuvvetlendirebilmiştir. Ancak bütün yenilik ve farklılıklarına rağmen şanssızlığı görünüş itibari ile Meşrutiyeti ilan ettiren İttihat ve Terakki cemiyetinin karşısında olmasıdır ki cemiyette ordu ile iç içe geçmiş durumdadır. 31 Mart'ın yarattığı kargaşa ve şiddet ortamı ile divan-ı harp davaları neticesinde oluşan olumsuz hava Fırka'nın bir yılını bile doldurmadan tarih kitaplarındaki yerini almasına sebep olmuştur. Ancak her şeye rağmen Osmanlı'nın ilk muhalefet partisi Türk siyasi hayatının da yeni bir kulvar açmış bu kulvarda sırasıyla sırayla Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Büyük Millet Meclisinde İkinci grup, Cumhuriyetin ilk yıllarında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Fırka; çok partili dönemde ise Demokrat ve Adalet Partileri tarafından temsil edilerek günümüze kadar ulaşmıştır.

KAYNAKÇA

Ahmad, Farez. Modern Türkiyenin Oluşumu. Çeviren Yavuz Alogan. İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1995.

Akşin, Sina. 31Mart Olayı . İstanbul: Sinan Yayınları, 1972.

Berkes, Niyazi. Türkiyede Çağdaşlaşma. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012.

Hayta, Necdet- ÜNAL, Uğur, Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri, Ankara, Gazi Kitabevi, 2010.

Kansu, Aykut. 1908 Devrimi (Çev.Ayla Erbil). İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.

Kayalı, Kurtuluş. «Hürriyet ve İtilaf» Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi , 1438-1439. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.

Kerimoğlu, Taner HASAN. «2.Meşrutiyet'in ilk Donemlerinde Sürgün ve Firariler Sorunu ve Fedekaran-ı Millet Cemiyeti» Türk Dünyası İncelemeleri 7, no. 2 (2007).

Kılıç, Murat. «Türk Siyasal Hayatında Muhalif bir İsim ve Hareket Prens Sebahattin ve Meslek-i İçtima» Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, no. 2 (2010).

Kızıltan, Yılmaz. «I. Meşrutiyetin İlânı ve İlk Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı» Gazi Eğitim Fakültesi 26, no. 1 (2006).

Kuran, Ahmet Bedevi. İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler. İstanbul: Analiz yayınları, 2000.

Mardin, Şerif. Jön Türklerin Siyasi Fikirleri. İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.

Oğuz, Kaan. 2.Meşrutiyet Döneminde Muhalefet Ahrâr Fırkası. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi A.B.D Doktora Tezi 2008.

Seyitdanlıoğlu, Mehmet. «Osmanlı Ahrâr Fırkası: Programı İç Tüzüğü beyannameleri» Liberal Düşünce, no. 6 (1977).

Temür, Haydar. «Kendi Yayınları Çerçevesinde Osmanlı Sosyalist Fırkası Çevresinin

Fikirleri.» Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Enstitüsü Atatürk Yolu, no. 60, 2017.

Toprak, Zafer. 1909 Cemiyetler Kanunu Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi. Cilt 1. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.

Tunaya, Tarık Zafer. Türkiyede Siyasi Partiler 2.Meşrutiyet Dönemi 1908-1918. Cilt 1. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1988.

Yalçın, Hüseyin Cahit. Siyasal Anılar. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000.